

A TÁRSADALOM TERMÉSZETE
ÉS
A SZOCIÁLPOLITIKA NÉGY TÍPUSA

ÍRTA:

DÉKÁNY ISTVÁN

EGYETEMI NY. RK. TANÁR

Különnyomat

Balás Károly és Heller Farkas születésének 60. évfordulója alkalmából kiadott
„ÜNNEPI DOLGOZATOK”-ból

SZEGED,

1937

I. Ha igaz az, hogy egy tudományt nem anyagának bő-
sége, az ismeretek pusztja halmaza tesz tudománnyá, hanem az
ismeretek rendezettsége s »rendezhetősége határozott szempon-
tok szerint, úgy a szociálpolitikáiról bizvást elmondhatjuk: nap-
jainkban születik meg. Akárminő gazdag anyag gyűlt is össze
országoként elűtő szociálpolitikai törvényhozás és gyakorlati
reformok során, az széteső maradt a legújabb időkig, úgy hogy
sokan szkeptikus álláspontra is helyezkedtek: nincs szociálpo-
litika, sőt nehezen képzelhető el, hogy egyhamar legyen. A tu-
dományok rendszerének is megvannak, nemcsak az életnek, a
maguk szükségletei s ha ezek a szükségletek fennállanak, előbb-
utóbb megszületik egy új tudományág; az előbb csak német
„Sozialpolitik” szót átveszi immár az angol, illetve amerikai
tudomány, vele a törekvést is jói megkonstruált épület terem-
tésére.

Bármilyen forrongó is a mai kor, nem lehet mondani, hogy
nem keres elvi kiindulásokat, sőt ép ma érzik ennek szükségét.
De ki gondolja ez elvi alapok kidolgozását? A társadalompoli-
tikában tevékeny, aktív hatalmak közt nem az állam az egyet-
len; beavatkozólag lép fel az egyház is (caritas-elv), valamint
ott vannak az egyesületek, szakszervezetek, községek stb.,
nagy számú és igen sokféle kollektív egység, mely hol nagyobb,
hol kisebb szerepet vállal; a „politika” szónak tudományunkban
így elveszik eredeti értelme. A mai társadalom azonban oly
nagy méretű problémákkal küzd, hogy a legtöbbször – tehát ép-
pen nem „elvileg” – az állam kerül az első csatasorba, a többi

alakulat-szervezet csak segít, másodrendű szerepre korlátozódik, kevés lévén az ereje az első szerep vállalására, így alakul ki, hogy a szociálpolitika akarva-nemakarva mégis jórészt állami funkcióvá lesz, a „társadalompolitikai cél az államcélok sorába illeszkedik, a szociálpolitikai „elvek” rendszerét az állam kénytelen ápolni, a vezetést kézben tartani. Nincs eredetileg szó tudatosságról. Az állam „elvileg” inkább vonakodik a problémátengertől, mégis a fejlődés kényszere nyilvánul meg: mihelyt az egyes kisebb-nagyobb, nem-állami jellegű „közösségek”, illetve közép méretű szervezetek már gyengéknek bizonyulnak,¹ az állam lép előtérbe, lesz a fő társadalompolitikai ágens, így tehát az történnék, amit az állam akar? A gyakorlati „elvek” és végrehajtójuk (az „állam”) mellett állandóan ott van harmadik, tekintetbeendő tényezőnek – maga a társadalom „természete”, azaz oly lényeges vonásai, amin gyökeresen változtatni akarni nem lehet. Ezt vizsgáljuk mi a jelen alkalommal: milyen a társadalom lényege, „természete”, hogy fogjuk azt fel és milyen les-z *ehhez képest* a szociálpolitika. Látni fogjuk, ez az „elméleti” alap, kiindulás nagyon is *gyakorlatinak* fog végül is mutatkozni.

II. Hogy valaminek mi a „természete”, azaz „általában a lényege”, ritkán foglalkozik azzal a kutató külön, mintegy elvileg, pl. azzal, hogy mi a társadalom. Rendszerint megelégszik azzal, hogy ideiglenes célú, pusztán „kiindulási” meghatározást ad. Ebbe belefoglalja a tárgy „természetének”, lényegének ép általa kiemelendő, illetve kiemelt részét, de azzal a hallgatólagos hozzátétellel, hogy az elhallgatott határozmányokkal a tárgyalás során „úgyis fogunk találkozni”. Mi sem természetesebb, mint az, hogy egy logikus elmét nem elégít ki az ily ideiglenes, kiindulás-célú lényeg-megjelölés: az „összes” lényegesvonások felsorakoztatása – a valóság „fényképe” – pedig elérhetetlen, mert hozzá nemcsak „egy dolgot” kell megkapnunk, hanem annak mindennemű viszonyát, kapcsolatát; és minő végtelen ez „a társadalom” esetén?

Ily „indulási nehézségek” legyőzése pedig, végtelenül

¹ V. ö. A kultúrpolitikai állam eszméjének kialakulása. Társad, tud. 1929. évf.

komplex tárgynál, kiválóan fontos, hiszen egész tudománycsoport érdekeiről van szó (társadalomtudomány: a társadalmi tudományok összesége). Gyakori pl. azzal kezdeni: a társadalom „szervezet”, és így máris kimaradt a 6, nagyhatalmat, közvéleményt fejlesztő „közönség” képződménye, avagy a Gefolgschaft, (és a Gefolgschaftstaat, melyet újabban fedeztek fel) stb.; avagy tipikus kezdés „a” társadalom szembeállítása „az állammar”⁴; a „köz-” és a „magán” (pl. köz- és magánvállalat), köz- és magántulajdon ellentéte kimeríthetetlen zűrzavarosságok forrása volt. Ha a váltó rosszul állítatik be, a kutatás végre is helytelen úton halad, hibás végcélhoz jut. Hiba lesz sok „társadalmi” jelenség mellőzése, a lényeg kezdeti kutatásának (usziológia) hibája a végén bosszulja meg magát.

Mindenesetre téves már az, hogy feltesszük: a lényeg kérdése csak a zöld asztal igényét teszi ki, holott ép úgy érinti a gyakorlatot. Egyik felfogás pl. a házasságot (konszenzuális) „közösségnek”, a másik pusztá kétoldalú szerződésnek – tehát akárhányszor kölcsönös egyezséggel fel is bonthatónak – „látja”: ez lényegesen érinti a gyakorlatot. Mi tehát a lényeg? Talán valaminő tudós melléköngéje az életnek? Zörej, melyet a gyakorlat leszűr, s nélküle komponálja meg az élet nagy drámáját? Nézetünk szerint társadalmi tudományokban éppen ellenkező az eset: az u. n. meghatározások nagyon is érintenek érdekeket, ezek azok által igazolást keresnek, s mivel az érdek egyetemes, vagy részleges, ez utóbbiak az előbbiek színeit keresik, a szociológiai meghatározás nem él légmentesen, elméleti síkon, hanem társadalmi *küzdelmek* közepett él: maga egy meghatározás így lesz hatékony, vagy meddő – végire is egy „ideológia” keiretébe fog tartozni.

Gondolat a csillagokról közömbös ezekre nézve; gondolat a társadalomról *része*, sajátos alkotó eleme a társadalom világának. Tárgykörünkben sajátos tény az, hogy a kutató nincs kívül, a tárgyan,² a kutató társadalmi rész, tag is, gondolata is „benne van” a társadalomban; a szociológia, a lényegességek kutatása befolyik a társadalom alakulására, mint ható gondolat. A társadalom bizonyos részben mindig de facto olyan, amilyennek *tartja* magát, amilyen ideológiájában él, önmagára vo-

² V. ö. A társadalom megismerése, Bp. Szemle. 1926. évf.

natkozó eszméket táplál. A társadalmi struktúra tehát nem csupán valaminő, készen feltárható lényeg, hanem önalkotás, műtermék, eszmék függvénye. E szerint: nem olyan a szociológia, amilyen a társadalom (önmagában), hanem részben mindig olyan lesz a társadalom, amilyen a szociológiája. Közelfekvő példa korunkban akár Marx társadalomfelfogása, akár az, hogy Pareto elit-elmélete hogyan hatott Mussolinire s általa az olasz államberendezésre. Hasonlóképp „elméleti alapú” a Spann-féle újrendiség, egy mesterséges rendiség etatista alapon. Hasonlóképp elméleti és mesterséges alapú a parlamentáris demokrácia (a „közakarát”-elmélet alapján), az állam szerződéses – individualista és «racionális – elgondolása; általában a kontraktualis elmélet nélkül nem képzelhető el a mai munkabér-rendszer s a liberális szabad verseny sem. Mindezekben, hangsúlyozzuk, nem egy „értékrendszer” elismeréséről van szó, hanem másról: lényegességek felismeréséről, vagy fel nem ismeréséről, valaminek a „természetéről”, melyet így vagy amúgy „látunk”, elgondolunk.

Mindebben sajátos *tényállás* felismerésére törekedtünk, lényegeket felismerő elméletekről szóltunk, melyekből végre hatékony ideológiák válnak. Az „elméletekről” szokás feltételezni, hogy hasznuk van részletek megvalósításában, a technikában, pl. a fizika számos tételét a technológia hasznosítja. Ezen túlme gyünk: a társadalom természetét, illetve lényegét tárgyaló tan, *egy szociológiai elmélet egyben szociálpolitika is*, a társadalom össz-épületét illetőleg. Éppen nem azt mondjuk, hogy a társadalom érdekekből álló szövete az érdekek alépitményén felépít magának (ld. ismeretszociológia³) egy tudós felépitményt (Überbau-t), hanem fordítva: mindig egy – eredeti alakjában – „elmélet” teszi alapját egy társadalmi össz-struktúrának, elméleti alapra épül rá egy „egész” társadalom, mint valaminő rendszer.

A mai politikai nevelés, közép- és felsőrétegek kultúrája még nem jutott el ennek a felismeréséig. Nincs ma még közvetítő réteg a szociológiai ismeret számára. Nagyon is a hatalom ideológiájára van determinálva a politikusok átlagának elméje. Feltételezik, hogy kisebb-nagyobb „érdekek” kellő egyensúlyozása

³ Ld. K. Mannheim: Wissensoziologie. Handwörterb. d. Soziologie. 1931. 659-680.

mindig lehetséges és elégséges is, s a politikus végre is felülmarad, vezetőként szerepel. Másrészről feltételezik azonban, hogy végre is a „tömegeknek” nem lehet ellenállni, azok nyomásának – adott esetben – engedni kell. A mai idők nagyon is világosan feltárták, hogy a gyors nyomású „érdekek” elmélete helyébe a lassan ható ideológiai erők elméletét kell helyezni; úgy vagyunk, mint a geológiában, ahol kezdetben a rendkívüli arányú és gyors változásoknak tulajdonították („kataklizma”-elmélet) a „nagy” változásokat; később belátták, hogy az apró erők szüntelen, évezredek hatása végösszegben ad hatalmas arányú hatást. A társadalomban működő ideológiai erők, a „felfogások” is lassan, de szélesen és szünetlenül hatnak s az eredményük egy-egy társadalom „trendszeré”, összstruktúrája, mely koronként más és más lesz. Nem egy „ideológiai” tudatos csinálmányról van szó; mesterkélt elméleti tételek soha nem adnak ki átlagosan kellő tömeghatást, közönség-hatást. Sajátos tény azonban az, hogy végeredményben a tömegek nem „tudják elképzelni” a dolgokat másképp, mint ahogy az „egyáltalán elképzelhető” számukra: t. i. bizonyos eleve számukra *megadott* kategóriák szerint. Van bizonyos társadalom-”szemlélet”, felfogási mód, amely a közönség számára egyszerűen „adva van” – ennek elméleti „indulása” van, s évszázados, vagy több évtizedes múltja. Az ideológiai leszűrődés esete áll előttünk: kevesek „elgondolása” végül is a tömegeké lesz. Valaminő „jogerzet” keletkezik: ezt és azt így *kell látni*, sőt látnia mindenkinek.

A társadalom „természetének” felfogása természetesen korántsem valaminő tudós központból indul ki, hanem kinek-kinek saját helyzetmeglátásából. Kiki közvetlenül (szemléletesen) beletekint a maga körül lejátszódó életfolyamatokba (ez a spontán-egyéni látás, „szociognózis”).⁴ Az ily horizon, egyéni látáskör persze igen korlátozott – orvosi kifejezéssel „foltoslátás” –, a hibaforrás bővizű patakka dagad: amit *egy* kör látás-szemlélete kiad, azt egyetemesen *a* társadalomra nézve állítják. „Meggyőződés” keletkezik itt is, ott is: *a* társadalom természete lényegében (!) ez, ilyen; pl. korlátlanul szervezhető, racionalizálható; avagy: csak pártot kell alapítani, s minden megy; az

⁴ V. ö. id. cikk. Bp. Szemle. 1926.

állam mindenható stb. A lényegre, a társadalom „természetére” nézve bizonyos ítéleteink „készen” vannak: ezek egyszerű „felvételek”, előre fennálló „elgondolások” (Meinong: Annahmen).⁵ Ha tudatos az ítélet, akkor az „Urteil mit Überzeugung”, ámde csak „felveszünk” valamit a társadalom természetére, lényegére vonatkozólag. Az előbbinek ellentéte: Urteil ohne Überzeugung, az utóbbi „Überzeugung ohne Urteil”. És ez az utóbbi igen erős, „élmény”-jellegű tényező. Nem valaminő u. n. kutatáshipotézisről van szó, amit csak öntudatos kutatónál tapasztalunk, úgy-hogy a kutatás eleve felteszi: igazolható lehet bővebb vizsgálat után (míg a fikcióról öntudatos kutató eleve tudja, hogy nem lesz soha igazolható).

A társadalomra vonatkozó felvételek, „elgondolások” (Annahmen⁶) sokféle címen – értékhangsúllyal is ellátva – szerepelnek, mint – közszóval – meggyőződések, elvek, magától értetődő szövegek, életfelfogások, világnézetek, szemléletek, kiindulások stb., s most fontos gondolni arra, hogy mindezek a kérdések *ne érték-síkra jussanak*, hanem csupán lényegszemléleti⁷ síkra: előttünk van a puszta tény, *hogy* vannak (előzetes) felvételeink – bár nem tudós eredetűek – a lényeget illetőleg, amelyek „objektíve” a valóságot, annak „természetét” tárják fel. Ezek a tudományba is sürgetőleg behatnak, felfogások, „elgondolások”, közszavak, melyek elől – mint Marshall utalt rá⁸ – nem jó elzárkózni, mert tudományos szempontból is kevesebbet fogunk nélkülök látni. Ama felvételek, „elgondolások”, formái nem lezártak, hanem történetileg állandóan bővülnek. Mi az alábbiakban csak az utolsó két század „felvételeire” leszünk tekintettel; arra, hogy amaz elgondolások miképp hatolnak be tápláló sók-ként a társadalompolitika ér-rendszerébe, vázoljuk, miképp válnak élesztő-irányító erővé.

⁵ Hasonló című munkája, 2. kiad. 1910. (3. kiad. is).

⁶ A magyar kifejezés sajnos, nem oly jó és kifejező, mint a német; az „elgondolás” szó is (ha *nem* tervről van szó) csak közel áll hozzá.

⁷ Nem Husserl értelmében vesszük a kérdést, illetve a szót. – A fenti kifejezés, hogy „kérdéseink ne értéksíkra jussanak”, csak módszertani önkorlátozást jelent, nem pedig azt, hogy a szociálpolitika egy érték-elméleti síkkal való kapcsolatot ne is keressen, vagy ez a sík nem fontos. Ellenkezőleg, a szociálpolitika egy értékrendszerre (világnézetre) támaszkodik. Itt azonban külön utalunk arra: másra *is* támaszkodik.

⁸ Principles of economics (5. kiad. 1907) I. 51. 1.

III. Eddigi vizsgálataink szerint a társadalom „természetére”, lényegére vonatkozó alapfelvételek, főtípusok nem nagy számúak, s a velők kapcsolatos szociálpolitikák is négy típusba különíthetők el. Egyes kutatók nagyszámú „irányzatot” különböztetnek meg,⁹ kérdés, nem sok-e közöttük a „rokon alapú”? A kutatás néha maga is meglepődik, midőn különböző irányok alap-azonosságát észreveszi.¹⁰

Ügyelnünk kell általában a tipizálásnál nemcsak a történeti *jelenségekre*, mint szimptomákra, hanem az alapokra is.

Újabb tipizáló kísérletek is kevés szociálpolitikára utalnak. Pribram¹¹ pl. négy típust állít fel. Ezek a katolikus, az individualista, a nemzetállami és a marxista szociálpolitika (gyakorlati tanok, Kunstlehren). Ehhez járulhat egy tudományos alapon bizonyos társadalomfilozófián alapuló új irány („wertunbetonte” Lehre).

A társadalmpolitikák¹² alapjainak kérdésébe sajátos mó-

⁹ Hogy egy közismert íróra hivatkozzunk, ott van H. Herkner, Die Arbeiterfrage-je (8. kiad. 1922.). Helytelen az, ha egy ponthoz való *közéletés mértéke* szerint különböztetünk meg irányokat, pl. szociálkonzervatív, kapitalista-liberális, szociál-liberális, experimentális-szocialista, szociáldemokrata. Nem típusok, hanem „fázisok” lehetnek így előttünk.

¹⁰ Számos hiba keletkezik a szokásos szembeállítások (pl. kapitalizmus-szocializmus) terén. A kapitalizmus lehet igen sokféle, hiszen egy „rendszeren”⁴ belül megváltozhat a hajtóerő, az u. n. gazdasági érzület, mások csak hipotetikus „érzületeket” konstruálnak bele nem létező típusba. V. ö. A bourgeois és kapitalista megítélésének eredete. M. Közgazd. Szemle, 1933.

¹¹ Die Sozialpolitik als theoretische Disziplin. Archiv für Sozialwiss. u. Sozialpolitik. 1926. 579-587.

¹² A tekintetbe vehető, a problematikát feltüntető újabb irodalom: Fr. Lütge: Der Begriff Sozialpolitik. Jahrb. f. Nat. ökon. u. Stat. 137. köt. 1932. 481-514. A. Weber: Grundlagen u. Grenzen d. Sozialpolitik. Schriften d. Ver. f. Soz. polit. 182. köt. 1931. W. Weddigen: Soz. pol. als Wissenschaft. Archiv, f. Sozialw. u. Soz. pol. 139. v. (64. köt.). U. az: Soz. p., 1933. U. az: Deutsche Soz. pol. (Auswahl) 1935. van d. Borgh: Grundz. d. Soz. p. 2. Kiad. 1923. Ad. Günther: Soz. pol. I. Theorie der Soz. pol. 1922. (Handb. d. Wirtsch. u. Soz. wiss. 9. köt.). O. v. Zwiedineck-Südenhorst: Soz. polit. 1911. L. R. Wilbrand: Soz. pol. 1919. von Wiese: Einführung in d. Soz. p. 2. kiad. 1921. L. Heyde, Abriss d. Soz. p. 5. kiad. 1935. A. Ammon: Der Begriff der Soz. pol. Schmollers Jahrb. 1924. Bortkiewicz: Begriff. Soz. p. Jahrb. f. Nat. ök. 1899. Pribram: Die Soz. p. als theor. Disziplin, Arch. f. Sozialw. u. Soz. p. 1926. U. az: Begr. u. Aufg. d. Soz. p. u. die Soziologie,

don bevilágít az, ha vizsgáljuk: miben és milyennek látják a társadalom „természetét”, azaz lényegének első, alapvető határozmányait.

A tipizálás alapja lehet a reformmozgalmak motívuma (iránya). Itt könnyű azonban a motívumok terén szimplifikálni, s egyoldalúvá lehetünk általában a pszichologizálás folytán. Alapunk lehet a „világnézet”, mely a szociálpolitikának „alapjaként” szerepel. De tulajdonképp ekkor nem is a szociálpolitikákat tipizáljuk, hanem a világnézeteket, lévén azok ezeknek függvényei. Általában a tipizálás kell, hogy több szempontot érvényesítő legyen, s a szempontok keresztezzék egymást. Lehet a tipizálás *genetikus* (történeti típusok), s lehet *tárgyi*; e kettő találkozhathat is. Mi oly tipizálásra törekszünk, mely nem mindennemű célra készült, tehát csak adalék egy jövő tipizáláshoz. Szempontunk a társadalom „természetének” ilyen, vagy olyan „fel-

Soziale Praxis. 1925. U. az: Wandlungen d. Begr. d. Sóz. p. Festg. f. Brentano, 1925. Spindler: Begr. best. d. Sóz. p. u. Wohlfahrtsplege, Kölner Vj. hefte. 1922. G. Albrecht: Vom Klassenkampf zum soz. Frieden. 1932. Th. Brauer: Soz. polit. u. Sozialreform. 1931. Westphalen, Die theor. Grundlagen d. Soz. pol. 1931. E. Günther: Sozialpolitik. Wien. 1930. D. wirtsch. Wert d. Soz. p. (koll.) Jena. 1931. E. Molting: Grundl. u. Gesch. d. Soz. p. 2. kiad. 1932. Schmitz H. Die Soz. p. im autor. Staat. 1934. Ad. Weber: Grenzen u. Gefahren d. Soz. pol. in: Soz. pol. (Reden u. Aufs.) 1931. 173. 1k. K. Bloch: Über den Standort der Sozialpolitik. 1932. Wiese: Sozialpolitik cikk (Hdw. d. Staatswiss. 4. Aufl.). Verhandlungen des IV. deutschen Soziologentages. 1925. (8–117. 1k.). Demeter: Die Soziologie d. soz. polit. Begriffbildung (Schmollers Jahrb. 50. évf.). G. v. Mayr: Begr. u. Gliederung d. Staatswiss. (4. Aufl. 192.1. főkép 176. k.), v. Zwiedineck: Zum Schicksal d. Soz. polit. in Deutschl. Schmollers Jahrb. 47. évf. W. Voss: Die Soz. polit. als Wissenschaft. 1925. H. Maier: Stellung der sozialen Fürsorge. Soziale Praxis. 29. évf. G. Briefs: Z. Krisis in d. Soz. pol. Kölner soz. pol. Viertelj. sehr. III. (1923). Heller Farkas. Szociálpolitika. 1920. Bajtás: Társad, politilka. Bp. 1924. Die Grundlage d. Soz. p. Jena. 1926. The foundation of social politics. London. A szoc. polit. főkérdései. Bp. 1929. Die Hauptfragen d. Soz. pol. Wien. 1928. Matheovits F. Nemzetközi szoc. pol. 2. k. 1934. Hilscher R. Bev. a szoc. p.-ba. 1928. Philippovich: Das Eindringen der soz. pol. Ideen in die Literatur (Schmoller. Festschr. 1908. II.). Kovrig Béla: Szociálpolitika. 1936. (Magyar Szemle Kincsestára. 121. szám). Ch. Pipkin: Social politics and modern democracies. 1931 (történeti). Dékány: Mit köszönhet a mai társad, pol. és szoc. a görögöknek. Parthenon 8. k. 1934.

vétele⁴. E tekintetben négy típus áll előttünk, melyek a következők:

a) A társadalom lényegében véve, természete szerint „mesterséges” valami, oly „kollektív” szerkezet, mely *tetszés szerint alakítható* és pedig főképp egyénekből, akik részben maguk szerződnek együvé, „kollektív egésszé”, részben beszerveztetnek valaki által. A „kollektív” szóval magunk (*colligere* = összegyűjtök) máris feltételezzük, hogy a társadalom *elemei eredetileg nincsenek együtt* (ez ellen tiltakozik Spann a „Gezweiung” szóval – legalább: „ketten-együtt”, – azaz az „együttesség” fogalmával). Az individualizmus nem látja, hogy az egyének már eredetileg szükségkép valaminő együttességben vannak; azt véli, hogy az elemi viszonyokat is meg kell teremteni és pedig önkéntes (individuális) szerződés útján. Az az „elgondolás”, mely szerint a társadalom „mesterséges valami”, logikusan fut ki egy egyetemes szerződéses elméletre (kontraktualizmus). Ez a Hobbes utáni természetjog elgondolása: minden társadalom tudatos, célracionális egyéniségek szerződésén *indul meg*, tehát „természete” szerint a társadalom műtermék. Ad. Menzel¹³ helyesen ismeri fel, hogy ez az iskola felújul a 19. század végén, azzal a különbséggel, hogy míg a szerződéses elemet a természetjogászok a fejlődés kezdetére teszik,¹⁴ addig az újabbak¹⁵ a fejlődés végére helyezik, mint sajátos, „magasabb” fokot, stádiumot.¹⁶ A jelenkor „fokozata” az, amelyen a társas viszonyoknak nemcsak „ideáltípusa” lehet egy szabad egyezkedésen alapuló viszony. A jelen szociológiai felfogásban határkő a Maine-ből kiinduló Tönnies stádium-elmélete: régebbi „fok”-a természetes közösségeké (*Gemeinschaft*), újabb fok a szerződéses társulatoké (*Gesellschaft*). Legújabban pedig a társadalom-morfológia szempontja érkezik el, amely szerint a társadalom „természete szerint” különemű alakulatokból áll, amelyek

¹³ V. ö. Beiträge zur Geschichte der Staatslehre. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philos.-hist. Klasse. 210. Bd. 1. Abt. 1929. 122. 1.

¹⁴ Helyesebben tanuk még nem is genetikus, hanem alapkiindulást *igazoló* (Rechtfertigungslehre), mint azt sokan, pl. G. Jelűnek, jól látták. V. ö. A. Fouillés: La science sociale contemporaine. 1885.

¹⁸ Az ad különös méltóságot, „stádium”-jellegét a szerződéses elméletnek, hogy az egyéni autonómiát rendkívül kiemelik, „szerződéskötésre”-képességben különös értéket látnak (stádium-elméletéről van szó).

között oly, „közösségi” alakulatok vannak, melyek természetesen, „természetes szolidaritáson” alapulnak, de ugyanekkor található mesterséges „szervezeti” (organizált) alakulatok is, amelyek *kiegészíthetik* bizonyos speciális irányokban az előzőeket.^{16a} Tehát a társadalom „természete szerint” vegyes, lehetnek természetes úgy, mint mesterséges alakulatok. Ennek az „elgondolásnak”, mondanunk sem kell, a társadalom szervezésére, a szociálpolitikai akcióra nézve döntő jelentősége van, illetve lehet.

b) Tekintsük át röviden a következő lényeg-elgondolást. A francia forradalom racionális intézménykritikája és (reformvágya természetesen okozott «reakciót. A 'romantikusok által hangoztatott *organológiai* felfogás szerint a társadalom nem mesterséges úton keletkező műtermék. A történeti idő, a fejlődés befolyása – tradicionalizmus – a döntő: minden csak spontán alakuló szervezet, az idő terméke (történeti jogiskola). A társadalom egyes elemei sem egyének, a társadalom sejtje mindig több, mint az egyén. A társadalom levegője más, mint egyéni racionalitás: minden széles „univerzalizmus” talaján él, a nép is „történeti egység”. A kitűzött, ésszerű célalkotás, a célracionalitás szerepe csekély, az irracionális, érzelmi s ösztönös erők végzik el a lényegét. Ez alapon egy tradicionalista szociálpolitika keletkezik, melyre itt röviden utalunk.

c) A következő elgondolás-típus szerint a társadalom volta-kép sem nem mesterséges, sem nem természetes valami, hanem egyszerűen halmaz, időbeli képződmény, melyben elvi alapot nem kereshetünk. Minden, ami van, történetileg akkumulálódik, rendszeresség és terv nélkül. E felfogást – a vallás- és filozófiatörténetből ismeretes szóval – *szinkretisztikusnak* nevezzük. A társadalom alkatelemeinek nincs határozott jellegük, sem a racionalitás, sem az irracionális erők elvileg nem döntenek. A történetben nincs szó szintézisről, a társadalomban sem. Minden új intézmény csupán beemelődik a régi közé. Ezért lehet szó egyes szociálpolitikai akciókról, melyek mindig ad hoc akciók, pusztán az aktuális szükségleteket nézik. Hol ezen, hol azon segítenek, ahogy éppen kell, és lehetséges; közszóval: amire ép „pénzt

^{16a} Erre nézve munkában lévő Társadalmi morfológiánk szól bővebben.

lehet előteremteni.”¹⁷ Látható, hogy a 19. században mennyire uralkodott ez elgondolás! A társadalom intézményeinek nincs egységes „stílusa”. Minden intézmény mozaik; amit a régiekhez hozzátehetünk, az is mozaik, rögtönzés, aktuális segítség. Talán nem csalódunk, ha állítjuk: ez egy aktivista szociálpolitikai gondolkodás elemi lépcsőfoka.

d) Míg az előző elgondolás megelégedett azzal, hogy a társadalmat pusztá összenövésnek, szinkretisztikus halmaznak nézte, cselekvésében tehát ekklektikus és rögtönző, addig egy újabb felfogást valaminő totalitásra-törekvés, a *közösségi elv primátusa* jellemzi. A társadalom elemeit nem lehet pusztán összehozni, hanem ha megvizsgáljuk az alakulatok, szervezetek sokféleségét, látjuk, van valaminő „alapstruktúra”, s minden egy ilyen primer struktúrára *támaszkodik*, egy-egy közösségi egészre. Ez többé-kevésbé szerves lehet, mindenesetre valaminő „konszenzuális” egység, amelyben „természetes szolidaritás” érzése lüktet, (tehát nem okvetlen egészében szerves, mint *b*-nél). Kiemelkedik egy totalitás, mely az életnek valaminő „rendszer” ad, elviséget hordoz; van egy totalitás, mely feltétlenül szintetikus igényű. Ami van a társadalomban, valaminő stílusban egységes életformára törekszik. Ez utóbbi elgondolást – mely jelenünket mozgatja – „*közösségi*”-nek (szolidaritás-alapúnak) mondjuk.

Egyelőre röviden jeleztük a négy típust, főképp azért, hogy gondolatilag és terminológiailag megkülönböztethessük őket. Most nézzük meg egyenként azokat, bővebb (bár e helyen, erősen korlátozott mértékű) méltatással.

L Az a felfogás, hogy a társadalom „természete szerint” mesterséges valami, végigvonul az újkor négy századán. Kiindulás egy ősalapot képe (status naturális), melyben az egyének kaotikus, társadalomnélküli élete egy „egyéni őshare”-ban (*bellum omnium*) folyik le, egy elméleti pokol ez, melyből

¹⁷ Igen jellemző e korra a karitatív intézmények „gazdasági megalapozása”. Ad. Weber „*Caritátspolitik*” (Grundr. d. Sóz. ök. IX. Abt. II. T.) 1927. 462. 1. Klunkerre hivatkozva állítja, „reiche, gut ausgestattete Stiftungen haben niemals eine bedeutsame Rolle gespielt”; itt a lényeg a személyes *érintkezések* fenntartásában, s ápolásában van, az *anonimitás áttörésében*; ezért hibás elgondolás a fenti, amely csak ellátottságra, a szociálpolitika szűk szempontjára vezet.

ugyancsak csodálatoskép egy belátóképesség, az egyéni ráció emeli ki – szerződéssel – az emberiséget társas állapotba (status socialis), államba. Az állam eszerint a 'racionalitás tudatos alkotása, műtermék. Párhuzamos ez az elgondolás az újkori racionalizmus embertanával: fejlett egyéni ész tétéleznek fel – társadalom nélkül – az ősalapotban, ratio ex machina. Bár az annyira tipikus Hobbes-féle tan csak „elméletileg igazoló” tan és nem genetikus, – mégis rövidesen genetikus színbe kerül minden, egy ősi „fokozatból” csakhamar mindenféle rendszer ki fog nőni: abszolút állam (Hobbes) úgy, mint parlamentarizmus (Locke), gondolatszabadság (Spinoza), épúgy, mint népszuverenitás (Rousseau). A kontraktualizmus mindenre jó, de – ne feledjük – csupa mesterséges társadalom keletkezik ezen a talajon, egy artificializmus ez. Ma már nem is tudjuk, mennyi megszokott intézményünk áll ezen a talajon. Racionalista kiindulás uralkodik az embert illetőleg (filozófiai anthropológia), avagy a társadalomban („racionalizálás”), mely minden vonalon zengi a „ratio” himnuszát; az egyén „ősi” szuverenitása és mai népszavazási rendszer, sőt mai észszerű berendezések a szociálpolitikában a racionális = abszolút értékes egyenletét veszik alapul. Es ha a társadalom nem mutatkozik észszerű műterméknek? A felvilágosodás kritikája rögtön ráfelel: úgy a társadalmat a deformált ember rontotta el, a társadalmat „vissza” kell vezetni természetéhez, eredeti lényegéhez. Normális egy *société-machine*, gépiesített társadalom. Gépiesítés pedig a *szervezés* folyamata által érhető el: a mesterséges, a gépies, az észszerű végül a „szervezet” lesz. Ez az elmélet végül oda is eljut, hogy a „természetest” is felveszi magába (fiziokratizmus), amennyiben magát a természetet teleologizálnak tétélezi fel. A fiziokrata ugyanis egy meglevő, abszolút állam ad hoc beavatkozásaival szemben menekül a természet örök törvényeihez, de ugyanúgy egy „idegen”, gazdasági életet meg nem értő, mert minden ízében csak politikai problémát látó állammal szemben menekül a liberalizmus is a szabad verseny „természetes” folyamatához,¹⁸ sőt már korán arra utalnak (Smith), hogy az állam a tulajdont védi, tehát a vállalkozót is, a munkás védelmére¹⁹

¹⁸ Fouillée i. m. 132. 1. C'est le libéralisme qui est la légitimé conclusion de la biologie appliquées à la politique.

¹⁹ Van der Borght, 2. kiad. 1913. 29. 1.

kell tiltakozni a beavatkozások ellen. Az állam ne szabjon mesterséges árat, alakuljon az ki versenyben, azaz „természetesen”⁴¹. Ez egyben az észszerű is. A fogalmaknak oly színjátékához jutunk, ahol a természetesség jogán az észszerűhöz, az észszerűtől a mesterségeshez és a szervezethez jutunk! Ugyané vonalon felmerül az autonómia gondolata. Nem találják egész természetesnek, hogy 1. az egyén csoportokban van, kell egyéni autonómia is, független szavazó, vagy független vállalkozó, aki magának felelős, 2. azt sem, hogy az (akkor abszolút) államtól függjön a gazdasági szervezet (a gazdaság autonómiája). Ebben van garanciája annak, hogy a gazdasági élet „öntörvényű”, azaz „észszerű” lehessen. A liberalizmus ma is ezt hangsúlyozza: a liberalizmus keretében maradt uralkodó a 17–18. század, a racionalizmusnak folytatása a gazdasági racionalizmus és -politika. Sokféle kritikájából utalunk Fouilléera, ki felismeri, hogy valaminő *mérséklő hatás* szükséges, s ezt az „organisme contractuer elgondolásában találja fel. Ez meddő mixtum compositumnak bizonyult.

Maga a fejlődés jól megmutatta az elgondolás (Annahme) erejét. A társadalom *szervezése*, az *üzemi* forma következett be; a társadalom – racionális alapon – nem lesz más, in ultima analysi, mint észszerű üzem. S ha nem az? Ügy azzá kell lennie, íme, ezzel már belejutunk – *ugyanazon elgondolás* alapján – a marxizmusba is: a társadalom megvédendő észszerűtlen „osztály”⁴-kiváltságoktól, osztályok észszerűtlen követelményeitől. Ettől a kritikától egy század sem telt el, máris van egy materialista állam, amelynek elgondolása hangossá vált: az egész társadalom egy nagy, észszerű üzem. Semmi kétség, az osztályharc, a diktatúra mind csak eszközök arra, hogy „észszerű” kollektív üzemmé váljék minden, ami csak van a társadalomban, ha még oly természetellenes is (kommunizmus), íme, egy „felvétel” hatása: az individualista észszerűsítéstől eljutunk a kollektív észszerűsítésig – a közös nevező a racionalizmus; míg végre már az észszerűség maximuma lesz észszerűtlen? Ez a felfogás sem hiábavaló.

Míg az üzemi elgondolásban az eredetileg szabad, észszerű *egyén* valamiképp elsikkadt, addig az államban felszínen marad egy „politikai” liberalizmus folytán. Maga az állam fő-

kép egyéni közjogokat biztosító, mesterséges-ézszerű alkotmány szerint járó államszerkezet, melynek közjog a lényege, nem pedig, mint régen, hadsereg, diplomácia, közvetlen vezetés. A korai-romantikus elgondolás (Rousseau) vezető marad¹ a liberális államfelfogásban: a nép nem több (a „nép”-szuverenitásban), mint *egyed* szavazók mechanikusan összeszámlálható összege. A szavazás mechanikus, maga a párt is „gép” (USA: machine) lesz.

Bár csak példákat hoztunk fel, látható, hogy szervezés és ézszerűség nélkül' végre is már semmit sem gondolunk el. Minden „szerv” egyre inkább gépies, société-machine lesz. Az egyén, melynek „szuverenitásából” indíthattak meg egy elgondolás-láncolatot, végül is oly atom lett, amely, kivált üzleti szempontból, „standardizált” lesz.²⁰ A „szervezésnek” pedig valóságos tragédiája lett, hogy kevésbé érinthette a kvalitást, mint inkább a kvantitást. Az emberminőség szerepe fakul, olykor eltűnik. A szociálpolitikus egyre többet hall „ember-anyagról” beszélni...

Mit jelent az egész airtificializmus a szociálpolitikára nézve? Mindenekelőtt ily elgondolás elsörendű támasztékot nyújt arra, hogy a társadalmat egyre át- és átídomítsuk. Újabb, lapangó felvétel a társadalom „természetére” nézve az, hogy „a társadalom plaszticitása maximális”. Tehát az *egész* társadalmat át-, vagy „meg” lehet szervezni, ez a végpont (panorganizáció). A társadalom „természete” szerint korlátlan plaszticitású, tehát bárhol bármily mértékig szervezhető.

2. A romantikusok organológiai²¹ irányzata a tradicionalizmus talaján áll: a fejlődés spontán és szerves, tehát nem mesterséges-rationális. A 19. század eleji organológiai irányzat ellentétet jelent a felvilágosodás korával, ezzel szemben lesz egy „antiartificializmus” első hangoztatója. Ez, mint említettük, konzervatív szociálpolitikára vezet.

Ismét felmerül, milyen a társadalom „természete”. Vájjon korlátlanul alakítható, viasz-jellegű? Korántsem. A szerves társadalomfelfogás oly „elgondolásból” indul ki, hogy pusztá *rész-programmokkal nem oldunk meg semmit, sem általános radi-*

²⁰ V. ö. A. Siegfried, Die Ver. Staaten v. Amerika. 2. kiad. 1928. 141. l.

²¹ Megkülönbözteti e terminus e felfogást a későbbi *biológiai* irányzatú „szerves” (organikus) felfogástól.

kalizmussal: mindkettőnek útjában áll a társadalom erősen korlátolt plaszticitása és az, hogy benne – mint a szervezetben – minden mindennel összefügg, s a rész az egészért, az egész a részért van. Ily nagyarányú kölcsönös összefüggés mellett valószínű „szervezés”, mesterséges beavatkozás keveset jelent, ellenkezője mellett csak a látszat beszél. Sokkal nagyobb hatalmak döntenek, mint aminő a kigondoló elme, a ratio, a szervező. Az „egyetemes” szervezés elgondolása akaratlanul forradalmat készít elő, mely ha bekövetkezik, reakciót vált ki, s ekkor csaknem oda jutunk, ahol voltunk. Egyes mesterséges intézmények sikerülnek, mások nem; a mesterséges olykor „mesterkéltné” bizonyul, azaz olyannak, amely már ellentétbe is jutott a dolgok „természetével” (figyelemreméltó, hogy a „mesterkéltség” már a köznyelv szerint elítélést tartalmaz: túlzást, természetellenességet). Ad. Müller, avagy a történeti jogiskola a beavatkozások lényegi lehetőségét tehát tagadja. Ha minden társadalom „természete” szerint csak szerves, hagyományos és természetes lehet, úgy – végire is – egy szociálpolitikai *quietizmushoz* jutunk; várjunk; *quieta non movere!* Nem ezen a téren, hanem a történeti realiztikus megértés terén lett tehát ez az elgondolás figyelemreméltó,²² mély összefüggésekre, „kultúrszintézisre” mutatott rá, a nemzedékek kapcsolataira, a családra, nemzet és állam, általában a nem-szervezett társas kapcsolatok, a természetes rendi tagozódás fontosságára stb. Nem probléma-sugalló, inkább kritikai magatartást fejleszt ki. Ime, pl. egy észrevétel. A szervezés kétélű fegyver, mely önmagát is vágja. Minden szervezés feltételezi, hogy szabadon kapcsolható elemek legyenek. Hogy az elemek új rendbe jussanak, előbbi kapcsolataikat meg kell szüntetni, a szervezés első követelménye – felbontás. Az ipád szabadság pl. felbontja a cég-rendszert, nemcsak avult, de oly intézményrészt is felbont, mely funkcióképes. A bürokratikus-centralizált államszervezés felbontotta az u. n. helyi kö-

²² »Der Historismus ist nirgends so sehr als alles durchdringendes und tragendes Prinzip anerkannt und auf seine letzten Konsequenzen einer nur anschaulichen, überall sich einfühlenden u. hingebenden *Erfassung des Lebens* als Leben gebracht worden. Im übrigen wird der romantische Irrationalismus zur *feinfühligsten Empirie* (Troeltsch. *Der Historismus u. s. Probleme*, 1922. I. 293.). Egy magasabbrendű fejlődési – és fejlesztési – érzék, realizmus fejlődik ki, ez a társadalompolitikára is jelentős tény.

zösségeket (territórium stb.), amik jelentettek valamit, (sőt m i is jelentenek). A társadalom oly elgondolása, hogy az tetszés szerint szervezhető, gépiesíthető, racionalizálható, előzetes felbontódásra is vezethet, íme, a szervezés belső antinómiája. Nem fejtik ki, de kiérzik már a 19. század elején.

Ugyancsak az organológiai (romantikus) elgondolás utal a *fejlesztési tempó* kérdésére. Minden társadalmpolitikai akció valaminő időben lép fel (sub specie actualitatis), az idő, a „korszakosság” igényével. Kérdés, *ha* a cél valóban helyes, helyes-e a fellépés időpontja, és helyes-e a kívánt tempó? Az ismertetett elgondolás kiemeli nemcsak az alakíthatóság *mértékét*, hanem időbeli *sorrendjét* is, tempóját, a kellő egymásutánt. Hazánkban tipikus e téren Széchenyi álláspontja.

A 19. században kifejlődött „historizmus” már közkeletűvé tette e gondolatokat, lekerültek a magától-értetődőségek síkjára. Akkor azonban azok vívmányok voltak. Bizonyos történeti *statikához* jutottunk: ami van, egy intézmény, berendezés, az egy fejlődési eredmény, egy leállt múlt. A történeti visszatekintés lehet dinamikus is, múltból lendítés, előrehatolás.²³ A romantikus inkább visszafelé „szemlél”, ezért a jövő – egy aktív szociálpolitika – számára nem jelent álláspontja eleget. A „szervezés”, a tudatos előretörés elgondolása mellett másodrendű a szerepe. Társadalmpolitikai szempontból fontos még annak a tanításnak a kiemelése, hogy az organológiai elgondolás a társadalmat nem abstraktumnak látja, hanem konkrét „individuumnak”. A reformok sem lehetnek így általános formulák, hanem az élet konkrét talajából nőnek ki, s konkrét jellegűek. Egyik állam szociálpolitikája sem él meg egy másiknak – egy „fejlettebbnek” vagy más struktúrájának – egyszerű utánzásából. Mindegyik társadalmi egész kénytelen a maga erejéből, a maga talaján a teendőket *előlről* végiggondolni.

3. Ép a 19. század történeti felfogása, mely széleskörű historizmust eredményezett a vezető rétegek körében, szoktatott

²³ Finoman írja E. R. Curtius: „Der Franzose lebt stärker in der Erinnerung und in der Vergangenheit, als wir. Für uns [Deutschen] ist die Vergangenheit Geschichte eines *Werdens*, für den Franzosen ist sie *Gegenwart* einer Überlieferung... Die französische Ehrfurt vor der Vergangenheit ist *keine rückgewandte Romantik*, sondern ein wirklichkeitsnaher Instinkt”. Die franz. Kultur. 1930. 182-3. 11.

hozzá mind többeket ahhoz, hogy egy kor intézményekből álló rendszere tulajdonképp elvi szabályok nélkül létrejövő *halmaz*. A jelen mindig valaminő konglomerátum, avagy „syntagma” (Eucken), ahol régi és új kövületek különösebb rend nélkül beágyazódnak valaminő anyagba. A társadalom nem „rendszer”. Mindenféle, mesterséges és természetes elem össze van benne torlódva, ilyen a „természete”. Az új épület is felhasznál régi téglákat, hol egy antik, hol egy középkori faragvány kerül bele a modern vasbetonba. Minden elvtelen, kevert összevisszaság! Ami új berendezés, az is csak beleékelődik a régibe. Ez az elgondolás vezet *szinkretisztikus*²⁴ társadalompolitikáira.

A 19. század jóirészeiben észrevehető, hogy a „társadalmi reform”²⁵ nem támaszkodik határozott elvekre, lényegmeglátásra.²⁶ Egyik legújabb írónk szerint²⁷ „unsere heute bestehende Sozialpolitik weist ein unharmonisch, ja zum Teil sinnlos (sie) anmutendes Gefüge auf. Sie scheint ein Provisorium, ein kompromissübedadene Übergangerscheinung. Éppen az a többé-kevésbé felszínes, optimista hit, melyet „az összhang dogmájának” neveznek, – a „feszültség nélküli közöny” – mutatja a szinkretizmust: minden jó, ahogy ép van, csak ad hoc még valami kell hozzá. Ebben az a meggyőződés található, hogy: a

²⁴ Ideiktatok néhány szótári meghatározást. Goblot (Vocab. philos. 1901): fusion en une doctrine unique de plusieurs doctrines differents. Eisler (2. kiad. Müller-Freienfels): Koalition streitender Parteien ursprünglich *Kreter*, Legérdekesebb Thormeyer (Philos. Wörterb. 1920): (Sich wie *die Kreter trotz innerer Parteiungen gegen den äusseren Feind zusammenschliessen*) unmethodische, kritiklose Vereinigungen verschiedener philosophischer Systeme ohne Beseitigung (!) etwaiger Widersprüche! A fenti szó kétségtelen jobb, mintha *ekklektikus*-ról beszélnénk, ez utóbbi az eredetre, az eljárásra (kiválogatás), de nem az eredményre (kevertségre) utal. Ha más tudományágakban meghonosodott a szó, miért ne remélhetnők, hogy a társadalompolitikában is polgárjogot nyerjen? Ép ott, ahol ieltűnő a kaotikus egymásmellettség, elvtelen halmaz!

²⁵ V. ö. H. Gehrig, Die Begründung der Prinzips der Sozialreform. Jena. 1914. 137 s köv. 11.

²⁸ A „gazdaságpolitikai” könyvekre nem hízolgóén szól Sombart (Die drei Nationalökonomien, 1930. 327. 1.): „die praktische Volkswirtschaftslehre, ein Sammelsurium von allerhand Vorschlägen zur Verbesserung der Volkswirtschaft ohne das einigende Band einer richtunggebenden Praktischen Idee”.

²⁷ Lütge i. m. 500. 1.

dolgok „általában” rendben vannak, vagy az idő ügyis rendbe hozza őket. A múlt századi szociálpolitikát határozott opportunizmus jellemzi. Új alkotások csak ad hoc törvényhozás függvényei, a régi halmaz közepett uralkodik toldalék-épületek emelése. A gazdaság- és társadalmpolitikai törvényhozást különösen jellemzi mindmáig az, hogy ad hoc-jellegű törvényeink vannak, amelyek – nem ritkán – elvi jellegű határozatokat a végrehajtási utasításra bíznak: ám lássa a végrehajtó hatalom, mit *tud* tenni a konkrét nehézségek közepett (ez nemcsak az ügyfaj természetére vet világot és a parlamenti tárgyalás konkrét folyamatosságára).

Kritikai álláspontunk szerint nehezen indokolható a társadalom „természetére”⁴ nézve az, hogy a társadalom merőben széteső *halmaz*, minden intézmény heterogén. A múlt századnak is megvan a stílusa, mint más koroknak is (renaissance, barokk stb.). Minden társadalom tartalmaz valaminő rendszert – de ezt akarnia is kell. A múlt *század hátat* fordított ez akarásnak, átmeneti kor lett belőle. E szinkretizmus mutatta, hogy minő egy kor, mely visszariad bárminő megoldástól, ha derős optimizmusát zavarja.

4. Korunk kavargó s lázas törekvéseihez érkeztünk el, midőn végül egy „közösségi” irányzatú szociálpolitikáról (szolidarizmus) beszélünk. A szociológia is csak néhány évtizede beszél *szorosabb értelemben vett közösségekről?*^{27a} melyek sokféle szálú összeszövődést és *egyetemes igényű* össz-struktúrát adnak ki. A társadalom soha nem hasonlít egy mozaikhoz. Van egy alapanyaga. Akárhányféle mesterséges szervezetet – üzemet, céget, társulatot stb. – alapítunk, amelyek mind a maguk céltűzésében, „alapszabályaik” körében működnek, mind *támaszkodnak valamire*, ami „közösség” természetes szolidaritáson alapulva, mind valaminő egységes anyagba vannak beleágyazva, amely nélkül széthullanának. Közvélemény pl. minden zugban kialakulhat, mégis feltesz²⁸ valaminő helyi, állami vagy más közösséget.

^{27a} Kénytelen vagyok e szűkreszabott helyen a másutt közöltekre utalni. Az itt közölt rész csali probléma-jelzés; v. ö. főkép a 39., 1., 28. jegyzetek irodalmát.

²⁸ V. ö. Dékány: Une forme elementaire de la vie sociale. Le public Revue internationale de sociologie. 1936.

Új felvétel az, hogy a társadalom közösségszerű; vagy: van benne mindig valaminő természetes közösség, amit egyszerűen szervezés útján nem lehet létrehozni. Uralkodóvá kezd válni a szociálpolitikában egy „közösségi elv”, mely nem kíván mást mint azt, hogy néhány közösség alapvető szükségleteire *tekintettel* történjék *minden* szervezés, új berendezés. Szó sincs arról, hogy éppen csak egy közösség, az állam nyomuljon mindenütt – elvileg – előtérbe. Az állam²⁹ csak egyike a közösségeknek, az, amely természetes alapon felépülő mesterséges, tudatos, szervezett organizáció, tehát szervezettségével kiválik a közösségek közül, de a többit nem pótolja. Láttuk bevezetésünkben, hogy nem másként, mint azzal nyomul előtérbe, hogy a szociálpolitikai problémák a társadalom tömegessége, a problémák nagyméretűsége folytán új dimenzióhoz jutnak; így nem is az *illetékesség*, hanem a *hatályosság* folytán nyer különös súlyt egy ellenőrző hatalmi szervezet.

Az állam gazdaságpolitikai szerepe lassan kiemelkedik; mindenki látja továbbá, hogy a gazdaságpolitika szálai összefonódnak más diszciplínák szálaival, pl. a kultúrpolitikáéval (gazdasági szakoktatás) stb. A régebbi szociálpolitikában az „osztályok” kérdése, a vertikális küzdelem került első helyre,³⁰ ma ennél sokkal több. Kell-e ma a külkereskedelmi szerződésekre hivatkoznunk? Minden az *egészre* hat, nemcsak egyes csoportok *egymáshoz* való viszonyára. Az új az, hogy a régi, mechanikus szervezés és toldás után újból egy szerves gondolat érkezett el: a *totalitás* szempontja, s ezzel a szervesség követelménye.

Újabb szociálpolitikások (Amonn, Lütge stb.) erősen hangsúlyozzák a társadalompolitikai feladatok *rendszerességét*, miután a társadalom „elgondolása” már nem az, hogy az egyének vagy osztályok mozaikja. A szinkretista szociálpolitika az „osztályellentétek” lesimítása árán nyomban a tó csendes vizére próbált evezni, szervező vénája csak mechanikus, azaz üzemi

²⁹ Spann szerint csak egyike a „rendeknek”, egy „Höchst-stand”.

³⁰ Lütge i. m. 507. 1. már szélesebb körre utal: „szociálpolitika azon rendszabályok összesége, amelyeknek értelme és célja, egy egységes társadalmi alapgondolat rendszeres követésével (sic) szabályozni a társadalmi *csoportoknak* egymással való és a *közösséghez* (!) való viszonyát, valamint a közösséghez a társas csoportokhoz való viszonyát”.

volt. A mai szociálpolitika az „egész” társadalomnak össz-tagozódáéát, „hivatásrendi” összefüggését célozza,^{30a} össz-probléma a cél. A gazdaság sem főképp forgalmi kérdések lebonyolítása, mindenekelőtt „bodenständig” kíván lenni. Mindenütt ott van egy felvétel: a társadalom „természetében” van, hogy *vannak* természetes, nem pusztán szervezés útján előálló egységek. Sokan meglepődtek, hogy ép a „világgazdaság” korának eléréstével mennyi a korlátozás, az autarkia igény.⁸¹ Tagadhatatlan, hogy egy új egységre-törekvéssel új *térbeli* partikularizmus keletkezik; ezzel az egységre-törekvés is egy vonalú lesz: egy-egy állam *területén* belül érvényesül. És íme, ugyanekkor *másnemű* egységre-törekvést, a nemzeten túlmenő kapcsolatot harmadrangúnak vesszük fel? Sokféle a közösség, melyik kerüljön első, második és harmadik helyre? Elsőrendű kérdés lesz ez a *rangsor*-kérdés. Ehhez kapcsolódik: minő rangsor adható a külön gazdasági, külön kultúrpolitikai és az állampolitikai kérdéseknek? Felmerül a magasabb *fórum* kérdése, mely ilyenekben dönthet. Az állam „beavatkozása” ellen hol a gazdaság, hol a kultúrpolitikus kezdi óvni a saját területét, és illetékességét. Fennáll a veszély, hogy pl. a kultúrpolitika egyoldalúan alárendeltetik a gazdaságpolitikának, vagy ez az állampolitikának. A veszély gyakran a *szakszerűség* megfogyatkozásában jelentkezik; kidomborodik a szociális szelekció (elit-alakulás, vezetés) kérdése – mindezek ma magasabb, elvi síkon folynak le, mint a múlt század toldozó szociálpolitikájában. Az egységre-törekvés, a *totalizmus* mai fázisában a szempontok szakszerűtlen keveredése, idegen szempontok érvényesülése *autonómia-törekvéseket* eredményez, de egyben azt is mutatja, hogy a múlt sokat törődött a differenciációval, ezért kell a jelennek többet foglalkoznia az *integrációval*. Olyan állapot, mint a mai zavaros helyzet, nemcsak átmeneti gyermekbetegség, hanem mindenkor nehéz – elvi és gyakorlati – problémát fog jelenteni. A totalitás-probléma itt van, nem lehet agyonhallgatni, legfeljebb jól vagy rosszul megoldani.

^{30a} Ld. Johannes Messner, Die berufständische Ordnung. 1936. c. jeles művét. V. ö. u. az: Die soziale Frage der Gegenwart. 4. kiad.

³¹ B. Laum: Die geschlossene Wirtschaft. Soziol. Grundlegung des Autarkieproblems. 1933.

IV. Áttérünk végül, minő lehet álláspontunk ama, iróviden jelzett négyféle típus megítélése terén? Minden tipizálási kísérőt – másról nem lehet szó – tudja jól, lehetetlen „értékmentesen” jellemezni emberi dolgokat, intézményeket, törekvéseket. A kérdés nem az, hogy értékelés fűződjék-e hozzájuk, vagy sem, hanem *minő* érték gondolat jut velők kapcsolatba. Első és legszokásosabb az, hogy valaki *kiválaszt egy típust*, egy „rendszer”, és ezt – végeredményben egyedül helyesnek tartja: ezt mondjuk *monisztikus irányzatnak* a társadalompolitikában. Egyik a társadalom „össz-szervezésében”, végletes racionalizálásában találja meg a (szerinte) „tulajdonképeni megoldást”, s ez az étatizmus előtörését fogja jelenteni, a másik a szabadság-elv lehetőleg minden téren való érvényrejuttatásában.³² Spann és követői az organikus elvet akarják mindenütt keresztülvezetni, csak azt hagyják figyelmen kívül, hogy sokféle, „szerves”-nek mondható közösség van s elmulasztják meg jelölni (in concreto), melyeknek akarják nyújtani a pálmát. Az ilyenmő szociálpolitikai beállítottságot nevezzük gyakorlati monizmusnak, amely mögött mindig egy monista „elgondolás”, felvétel rejtőzik.

Úgy véljük, a monisztikus elgondolás nehezen küszöbölhető ki szellemiségünkől, mindamelltt gyakorlati okokból tanácsosabb egy *pluralisztikus* elgondolás, melynek elve az, hogy a fejlődés nem egy, hanem egyidejőleg több elv hatása alatt áll és kell, hogy álljon; ez felel meg a nagyon is komplex társadalom és a fejlesztés „természetének”. A pluralisztikus elgondolást követeli a szociálpolitikai beavatkozás, miután az időben folyik le, a „fejlesztés” az idő kategóriájában mozog szükségszerűleg; függ a fejlettségi stádiumtól az, hogy hic et nunc, bizonyos irányt javasolva, miből indulnak ki. A szociálpolitikai elvek nem statikusak, hanem dinamikusak, mintegy folytonos áramlást tartanak fenn.

Tudományunk, mint arra már Surányi-Unger T. világosan rámutatott,³³ *normatív jellegű*, irányeszméket és szabályokat alapít meg. Ezen az alapon kell még megjegyoznünk a következőt. Egy irányelv vagy szabály (norma) nem pusztán azon ér-

³² Ld. a sok, különböző elgondolást Liberalizmus és étatizmus. Társadalomtudomány c. folyóirat ankétje: 1934. évf.

³³ A gazdaságpolitika tudományos alapkérdései. 1927 (Közg. Ktár, 3·). 98. lk. és passim.

tékeszmékre néz, amelyek *felé* törekszünk, hanem azon állapotra, amelyet fel akarunk az értékek irányában emelni: ami van, t. i. társas valóság, nemcsak a fölemelendő, hanem a föl-emelés *eszköze is*; erre a társas valóságra tehát úgy nézünk, *mint* valami eszközre – ez az instrumentális nézőpont.³⁴ Már most ami nemcsak u. n. irányelv, hanem határozott jellegű „*javaslat*”, azaz terv egy konkrét kibontakozásra (konkrét norma), az mindig a *konkrét helyzetből* indul ki – ez az állapot pedig folyton változik. Egy társadalmi céltűzés, láthatjuk tehát, lehet abszolút, „elvi jellegű” (időtlen, kor- vagy helyzetközömbös) és lehet *aktuálisan gyakorlati* (helyzettel számoló). Az előbbi a *társadalomfilozófiába* való,³⁵ kétségtelenül az utóbbi jellemzi a *társadalompolitikát*.³⁶ Látnivaló, hogy a célt nem a tényleges állapotból (*helyzetből*) állapítjuk meg – ez naturalizmus volna – hanem a helyzet *tekintetbe vételével*.³⁷ Ami tehát „javaslat”, más lesz az idők, a helyzetek szedni, amely mindig más és más,³⁸ változó. A jelen folytonos toványomulása kívánja meg, hogy hol ebbe, hol abba az irányba tegyünk egy-egy lépést. A társadalompolitikai beavatkozás (javaslat) valóban ily természetű, mert a társadalomnak is az a „természete”, hogy időben változik. Innen van a rendszabályok dinamikus természete is. Tegyük fel, a társadalom szervezetlen: *tehát* szerveznünk kell; e szervezés ezerféle programot nyújt. Kérdés azonban, nem kell-e felvetnünk azt a ma még alig felvetődő kérdést, vajjon

³⁴ Utaltunk erre akad. székfoglalónkban: Tudományelméleti alapok a társadalomtudományokban. (Akad. Ért.). 1926.

³⁵ V. ö. A társadalomfilozófia alapvetése, Akadémia, 1933. I. könyv normaelméletét.

³⁶ Sombart (i. m.) hivatkozik Boccardo szóhasználatára: *economia politica contemplativa és operativa*.

³⁷ Sombart (i. m. 324) így disztigvál: „Während die Wissenschaft das erforscht, was ist, will die Kunstlehre das erkunden, was getan werden muss [soll?] *wenn* ein bestimmter Zweck verwirklicht werden soll. Ez utóbbi világosnak látszik, mégis igen félreérthető; ugyanis a gyakorlati céltűzés *kettős* igazolású, lévén a cél (értékeszme) irányító jellegű (az érték itt „irányfogalom”), másrészt azonban a valóságnak *megvan* valaminő iránya (ez ép az, melyre ritkán gondol a régebbi norma-elmélet). Az utóbbit a szociológia tárja fel, tehát a társadalompolitika *egyik feltétele a szociológia*.

³⁸ Sub specie actualitatis. V. ö. cikkünket: A társadalmi norma problémája és a mai jogbölcselet. Athenaeum, 1923.

milyen a társadalom alakíthatósága (plaszticitása)? Továbbá mennyiben kell még szervezni? Nem megyünk-e túl a szervezés határán (optimumán), amidőn már túlszervezésről kell beszél-nünk? Lehet-e minden „célracionális”? Hogy lehet a szervezés-sel egy lélekölő gépiességet elkerülni? Olykor a szervezés nem oly orvosság-e, melytől rosszabbá lesz a beteg állapota? Ma már, íme, kétségek merülnek fel³⁰ arra nézve, hogy minden bajt szervezés gyógyít: medicina peior morbo. A józan mérték sze-retete a természetjogi korból átszállt a közgazdaságtanra, ez ma is a fentieket vallja; a szocializmus nem, mely átad-ja magát a túlszervezéssel járó bajoknak is. Éppen a szerves (romantikus) elgondolás az, mely – ha meddő i-s egy aktív társadalompolitikában – a mindent szervezni kívánó artificializmussal szemben tilalomfát állít. Értéke egy ily inaktív álláspontnak is van, mint ellensúlyozásnak.

A szinkretisztikus álláspont kétségtelenül a legzavarosabb, hiszen elvtelen. Értéke ezért nulla? Korántsem, mert ha meggon-doljuk, hogy a társadalompolitika mindig gazdasági erőforrá-sokra támaszkodik, ezek pedig szűkösek, ez a szűkösség (Knapp-heit) minden korban arra vezet, hogy aktuális programok ad hoc – szinkretisztikus tarkaságban – merülnek fel. Gyakor-latilag ez soha sem lesz másként! A szinkretizmust sem vetjük tehát meg, tudván, ennek is vannak fokozatai, az elvekben való szegénység még nem jelent pusztá ötletszerűséget, hanem sok-szor csak az adott viszonyok józan mérlegelését. Minden esetre jobb ez a szinkretisztikus szociálpolitika, mint magasra törő, he-ves elvszerűségekből fakadó radikalizmus, mely mindig csak az első periódusban tud ilyen lenni, t. i. ameddig igénybe vehető gazdasági erőforrások, előző rendszertől készen átvehető kész-letek vannak.

A közösségi elv a társadalompolitikában a legújabb, a leg-nehezebb tehát felőle ítéletet formálnunk. Kétségtelen az, hogy a szervesség és totalitás követelményeiben oly társadalompoli-tikai irány lép elénk, amely a szabadverseny korában el volt ha-nyagolva. Úgy véljük, sem a közösségi elv, sem más elv nem vihető monisztikusan túlzásba. *A közösségi elvnek is megvan a*

³⁹ V. ö. tanulmányunkat: A társadalmi szervezés értéke. 1930. Stú-dium.

maga határa (optimuma), mint a szervezésnek is megvan az optimális határa; ez utóbbi a túlszervezés ellen vet korlátokat, a közösség túlfokozásának pedig a jelenkori, immár tömeges társadalom élénk *mobilizmusa*, mintegy fokozott mozgásszükséglete mond ellent. Innen van, hogy a liberalizmus által hangsúlyozott szabadság, egyéni érvényesülési véna teljesen soha nem anakronizálódik, s a jövőben is lesz szerepe.

Rövid, értékelési modusokat mérlegelő szemlénkben tulajdonkép ezt láttuk: voltakép a történeti korokban egymás után fellépő mind a négy típus *egyidejűleg is szükséges* tájékozódási pontot jelent. Mindenkor szükség lesz szervezésre – bizonyos mértékben és helyen; a szervességre is és a „reálpolitikus” jellegű, ad hoc felmerülő szinkretista álláspontra is – bizonyos mértékben, s ugyanígy a közösségi elv totalitási-igényére is. Eme társadalompolitikai kiindulásmódok nem mások, mint „elgondolások” a társadalom „természetét” illetőleg; egyes felvételekből erednek ama típusok: voltakép ugyanazon problémának egy-egy oldalról való „nézését” jelentik. Egyoldalú nézősmód, a vele járó túlhajtás a veszélyes; mindama négyféle típus *mond* valamit minden idők társadalompolitikájának. Az igazi reálpolitika mindegyik álláspontban felismerheti a benne rejlő, jóhiszemű meglátást.